

DR. JAKOB ŠILC: ENRICA VON HANDEL-MAZZETTI IN NJEN ROMAN.

Kako malo se govori v moderni dobi o zgodovinskem romanu. Vse drugačen je odgovor na vprašanje, kdo ga bere. Moderna si je na svoji zračni poti osvajala nove svetove, a zgodovinski roman si je osvojil publikum ter ga trdno držal v starih idealih preteklosti. Čim bolj se je družba demokratizirala, tem močnejši fak-

tor je postajal publikum, da ga je tudi pisatelj čimdalje bolj uvaževal. Mesto da bi publikum šel za pisateljem, je krenil pisatelj za njim; ako ni hotel ostati tuj in nepoznan, se je moral prikloniti in govoriti kot je bila vajena masa, ki mu je dajala kruha. Ne v službo resnici in lepoti, ampak v službo instinktov in dnevnih interesov tisočglavega publika je stopila njegova umetnost. Zgodovinski roman je do zadnjega časa životaril v tem vzduhu.

On je produkt romantike, ki je ob začetku 19. stoletja uveljavila zgodovinsko komponento kot važen faktor narodne kulture. Tedaj je nastalo ono sveto spoštovanje starine in preteklosti, ki ga še danes imenujemo romantično. Pisatelj je vzel klobuk z glave, preden se je lotil kakega predmeta iz zgodovine. A v bojnem času, ki je sledil mirnemu literarnemu delu, v dobi evropskih revolucij so dnevna vprašanja prevpila vso zamaknjenost v preteklost; literatura je postala bojno sredstvo za pravice narodov in tudi v zgodovinskem romanu se ni nihče brljal za zgodovino, ona je postala le plašč za idejo svobode. Tako je prišla tendenca v roman ter ostala najvažnejši faktor do današnjega dne. Vsak je izrabljal zgodovino v svoj namen, liberalci in konservativci, protestantje in katoliki, roman pa je bil omejen na konfesije, na pristaše kakega političnega ali svetovnega naziranja.

S tendenco je dobil pisatelj ugodno pozicijo pri somišljenikih; kaj za to, če si je nakopal nasprotnikov, da je le prišel do denarja in slave. Samoumevno, da so pri tem umetniške kvalitete

stopile v ozadje. Nič lažjega ni bilo kot napraviti tak zgodovinski roman. Najprej je bilo treba »ideje«, s katero bodo čitatelji simpatizirali, konfesionalne, ali narodne, ali politične. To je pisatelj položil v kak krajevno in časovno površno določen milje, da se je zgodovina razvijala na podlagi njegove tendence, ne tendenca iz zgodovine. Pristaši one stranke, s katero je pisatelj simpatiziral, so bili samo dobri, idealni ljudje, nasprotniki so pa imeli redkokdaj kako dobro lastnost. Osebe so bile v vseh romanih te vrste podobne, idealizirani ljudje, kot jih ustvari fantazija v svrhu tendence na papirju, ne kakor jih rodi zgodovina in življenje.

S tem seveda ni rečeno, da tendenčno slovstvo mora biti brez vrednosti, s tem je poudarjen le kvarni vpliv, ki ga ima agitatorstvo v formalnem in ideelnem oziru na poezijo. Namesto da bi pisatelj iskal v življenju in v osebah višjih etičnih vrednot, zanaša vanje strankarsko prozorno tendenco, namesto samostojno se manifestirajočega življenja podaja le potvaro, mesto iskanja resnice sumnitve in predsodke. Jasno je, da tako pisatelj daje le potuho nižjim instinktom mase, da jim omejuje obzorje, namesto da bi odpiral vedno večji svet luči in resnice. Pa tudi umetniške momente, kakor risanje značajev in uprizorjanje iz individuev izvirajočega dejanja, pri zgodovinskem romanu še v mejah časa mogoče mišljenje in čutenje oseb, je bohotno razrastla tendenca stlačila v ozadje. Tu je bilo treba zgodovinskemu romanu leka.

Moderna je imela sama s seboj preveč opravljanje, da bi mogla misliti na preteklost in zgodovino. Naturalizem je poostril čute za opazovanje zunanjega sveta, ki je, mikroskopično uglede, postal neizčrpiliv in nepregleden vir umetnosti, simbolizem pa je dosledno preziral ves zunanji svet, sodobnost in preteklost. Šele v začetku 20. stoletja, ko je šlo preko nemške literature veliko iztreznenje, ko so ponehali manifesti in je nastopilo smotrno literarno delo, opazamo prerojenje zgodovinskega romana. Ta najnovejša doba ne kaže več toliko zaupanja v programe kakor prejšnja, zato pa tem več zmisla in energije za pozitivno delo na podlagi resničnih formalnih in vsebinskih vrednot mo-

derne in starejše literature. Zdi se, kot bi nastopala doba sinteze in koncentracije.

Ta znak ima na sebi tudi delovanje Enrike Handel-Mazzetti. Z njo je vstala katoliška pisateljica, ki so ji najboljši med Nemci, vmes prepričani protestantje in katoliki, priznali prvenstvo v historičnem romanu. Njen katolicizem pa ni samo pobožna etiketa, kakor jo prilepili marsikateri pisatelj znotraj in zunaj na svoje delo, preden ga pošlje v svet, njen katolicizem je vir njene visoke umetnosti, njegov duh, duh resnice in lepote, nam veje z vsake strani, da mu ni treba dolgovnega besedičenja. Ta duh zmaguje brez tendenčnega zavijanja, sam s silo svojih etičnih vrednot. Ona presoja življenje in dejanje posameznika in cele dobe v luči resnice, kolikor jo je mogel kdo vase sprejeti. Sredi mnogo dobrih nasvetov in še več brezplovnih teorij o katoliški umetnosti, ki jih je prinesla zlasti najnovejša doba, je ona velika izpolnitev nejasnih želja. A da si približamo njeno literarno sliko, je treba skicirati literarno ozadje, na katerem se krepko odraža njeno delo.

* * *

Nemška moderna ni samorasel pojav, ampak je le nekoliko individualizirana oblika splošno evropskega pokreta. V osemdesetih letih so upali odrešenja od naturalizma, ki se je pri Francozih pojavil že v sredi stoletja. Naj so ga formulirali tako ali drugače, osnovna misel in nje konsekvence so bile povsod enake: umetnost bodi adekvaten izraz narave. Une œuvre d'art est un coin de la nature vu à travers un temperament. Umetnina je kos narave, ugledan skoz temperament. Temperament pomenja individualno zmožnost umetnika, kako stvari gleda in pojmuje. Nemec Arno Holz, ki je hotel biti še bolj temeljit, je pa zapisal za geslo nemškega naturalizma: »Die Kunst hat die Tendenz, wieder die Natur zu sein.« Umetnost naj podaja resničnost. Dasi je osnovni princip sedaj premagano stališče, je bil naturalizem za osvežitev in prenovitev onemogle, v izvoženem potu zastale evropske literature neizmerno važen. Če je hotela umetnost biti adekvaten izraz narave, je bilo nujno, da je pisatelj začel naravo tudi opazovati in študirati; tako je dobil nešteto novih barv in nians, ki jih je prejšnja umetnost vse zamenjala in prezirala, a zdaj so vplivale kot novo odkrita zemlja. Začeli so opazovati človeka v vseh stanovih, v vseh starostih in položajih, — prej so bili le izbrani stanovi, iz teh zopet izbrani, lepi ljudje, idealni junaki in junakinje, od nelepkih poklicev

pa le dostojno prikrojeni značaji, da ne bi žalili literarnega okusa, približno tako, kot hoče imeti dostojno oblečen človek ljudi četrtega in petega stanu le v praznični obleki pred seboj — kratkoma predmet umetnosti je postalo življenje v vsej velikosti in globokosti, najsi je bilo po dosedanjih pojmih lepo ali grdo, moralno ali nemooralno. V literaturo so prišli delavski stan z vso bedo, sledi velikega mesta, in ž njim je jela prodirati v literaturo tudi socialna tendenca. Tako so postali ti ljudje literarni, da je vsak pisatelj pisal socialistične povesti, najsi iz notranje potrebe, ali pa tudi ne.

Ne samo lepe strani življenja, ampak — in to predvsem — tudi zablode velikega mestnega življenja je slikal v vsej nagoti, s tisto objektivnostjo kakor vse drugo, da se je res pri nekaterih pisateljih naturalizem izpremenil v kult grdega in boleznega.

V tem stremljenju po popolnem, izčrpljivem izrazu resničnosti se je rodil nov stil. Ta je obsegal obširen jezikovni zaklad, o katerem se prej ni niti sanjalo, več ni bilo gladko tekočih stavkov, ampak pretrgani brez finese, taki kot jih sliši uho v resnici. — Kakor so bili predmeti enakovredni, tako tudi besede, naj so bile po dotedanjem okusu lepe ali ne, da so le izrazile, kar je bilo karakteristično za osebo ali situacijo. Ta z realnostjo nasičeni stil, s svojo krepkostjo in izrazitostjo je pravzaprav glavna pridobitev naturalizma in njegove opazovalne tehnike.

Umetnost je za nekaj časa ozdravela, ker se je poezija po novem načinu skoro mehanično gradila; treba je bilo le spretnega časa in eksaktnega izražanja, bodisi v jeziku ali v barvah.

Naturalisti so se le malo časa veselili trdne eksistence, kajti iz zapadne Evrope je prihajal nov literarni tok. Kakor je v vseh dobah vzporedno z racionalistično smerjo živela tudi mistična, tako so se tudi sedaj pojavila naturalizmu nasprotna stremjenja v simbolizmu. Značilno za prvega je objektivnost, za drugega subjektivnost. Naturalistu je pomenjala snov vse, umetnik skoro nič; on je bil le pokorno vdani sluga resničnosti, ki jo je moral le opazovati, ne pa ž njo razpolagati. Namesto tega je poudarjal simbolizem suvereno zaničevanje realnosti. Simbolistu je realnost le simbol za neko duhovno lepoto, ki je višja kot stvari, nje ni mogoče doseči s čutnim opazovanjem, ampak le z umetniško intuicijo. Intuicija pa ni nič drugega kot sila umetniške individualnosti, tako dobi umetnost zopet subjektiven karakter. Zunanji svet, kolikor je predmet opazovanja in znanja, stopi v ozadje, da se more su-

vereni jaz prosto manifestirati. Naturalist je isto-
vetil resnico z lepoto, simbolist pa podaja lepoto
idealnega sveta, kakor ga reflektira prizma nje-
gove duše. A ne le realnost in konvencionalnost
v življenju, ampak tudi udomačene oblike poezije
je preziral. Za novo, metafizično lepoto je bilo
treba tudi druge lepote v pesniškem oblikovanju.
Naturalizem je že uporabljal tudi v poeziji ira-
cionalni dialog življenja, karakterizujoče, iz pred-
metovega milieja vzete besede, simbolizem je iz-
kušal vrhutega še v melodiji in ritmu stavka do-
biti izraza svoji štimungji.

Moderna je bila plod velikomestne kulture,
material naturalizma in simbolizma je bil isti,
zato je moral tudi v umetnosti ostaviti svoje
znake. Fizični propad velikomestne družbe je bil
najvažnejši tema naturalizma, pa tudi simbolizem
je izkušal slednjič iz perversnosti in iz pato-
loških stanj človeške duše ugledati ono neznano
lepoto. To so bile sicer skrajnosti, a opozicija,
ki je vedno natihem životarila, je dobila s tem
ugodna tla. Začela se je velika akcija zoper cen-
tralizacijo duševnega in literarnega življenja v
velikih mestih.

»Los von Berlin«, tam prevladujejo inter-
nacionalni znaki, ki so že skoro vse narode za-
dušili, tam ni samoraslega, ampak mehanizirano,
izoženo življenje, zato mora biti tudi poezija iz
takega sveta siromašna in oskubena. Poživiti jo
je treba z domačim narodnim duhom, ki je zdravje.
Umetnik mora doživeti v sebi tudi provinco, ki je
bila vedno vir vseh narodnih duševnih energij. —
Kot so dialekti vir za pismeni jezik, tako naj tudi
umetnik poživi svojo umetnost v pestrobojnem živ-
ljenju province, beži naj od velikomestne atmo-
sfere, od katere ima samo škodo, in naj si osveži
duha v deželnem zraku.

A ne samo zveza s celokupnim narodnim
življenjem sedanje dobe, ampak tudi kontinuiteta
s preteklostjo je potrebna. Umetnost naj oživi
stare tradicije velikih nemških pesnikov, tam naj
začne delati, kjer so drugi nehali.

Odpor proti moderni je dobil okoli l. 1900.
najmočnejši izraz. Tedaj sta glavna agitatorja,
Fritz Lienhard in Adolf Bartels, nazvala ta strem-
ljenja Heimatkunst. Ako si jo natančneje ogle-
damo, nam bo jasno, da ima prav malo literarnih,
ampak predvsem nacionalno etične tendence.
Ona je rezultat praktičnega računarja, ki je spo-
znal, da pomenja moderna deficit v narodnem
življenju. Koliko žrtev so doprinesli pionirji mo-
derne in vendar ni bilo užitnih sadov, da bi jih
s pridom ugriznil filistrski inteligent. Samo od-
krivanje novih svetov in nikjer zlate dežele velike

umetnosti, najsi so naturalisti ali simbolisti blo-
dili med Scilo in Karibdo patoloških procesov.
Praktični podjetnik, ki pusti, da si sto drugih raz-
bije glavo in zobe ob zaprekah, je tudi tukaj
porabil vse izkušnje modernih pionirjev ter se
ž njimi okoristil. Tako so tudi Heimatkünstlerji
uporabili vse estetične pridobitve moderne, v
opažanju, uprizarjanju življenja, v tehniki romana
in drame, v karakteristiki sloga. Njihova edina
estetična vrednota je bila to, da so odprli vrata
do nacionalnih snovi, da bi iz narodnega živ-
ljenja v vsej globini in širini zrastle narodna
umetnost. Iz ljubezni do samoniklega in zdravega
in iz odpora proti brezčutnemu slikanju bolest-
nega v človeški družbi so prišli zopet stari pojmi
o lepoti in morali v veljavo. A na potu do lepote
zdravja in točnosti province je bila že moderna
sama. Zdaj je Heimatkunst pri Nemcih velika lite-
rarna moč, največje revije: Kunstwart, Türmer,
Hochland delujejo v tej smeri in tudi mnogo pi-
sateljev, zlasti iz Avstrije: Bartsch, Schönherr, H.
Mazzetti; Heimatkünstlerji jih štejejo za svoje,
čeprav morda vsi trije nikoli niso bili v ožjem
kontaktu s tem gibanjem.

Da dopolnim sliko najnovejše nemške litera-
ture, omenjam samo glavne tendence. Naturalizem
in simbolizem sta še vedno važni sili, ki zavze-
mata vedno nove formacije, dasi morda ne na-
stopata pod starimi imeni. Zraven pa se dviga
neoklasicizem, ki hoče kakor nekdanj poglobiti
bistvo literarnih oblik, zlasti pa dramo, Heimatkunst
pa je bolj omejena na roman.

* * *

Handel-Mazzetti sicer ni zrastle v krogu
Heimatkünstlerjev, toda osnovna črta njenega
delovanja vendar spominja v mnogem na ideale
omenjene struje. Snov svojim romanom zajema
pretežno iz zgodovine province, v kateri ožive
vsi verski in etični ideali naroda. Moderni so bili
oboje zavrgli, da bi našli kaj boljšega in globljega;
po dolgih blodnjah so mnogi prišli v stari pristan,
a Handel-Mazzetti ni napravila take krize kot
Huysmans, Verlaine, Strindberg, Jørgensen, kakor
bi instinktivno čutila, da je katoliški ideal večna
podlaga in vir vsega napredka. Ona je ne išče,
ampak v njenem romanu živi toplota katoliške
religije z vsem globokim razumevanjem človeške
nature.

Tudi za oblikovanje snovi je ta duh mero-
dajen. — Kakor so v življenjski izkušnji manjše
in večje etične vrednote, tako jo tudi zanimajo
v povestih lepi in močni ljudje, ki so se bili v
naturalizmu izpremenili v mehanične stvore, pro-

dukti milieja, v simbolizmu pa v imaginarne prikazni dveh dimenzij. Lahko smatramo to kot kontinuiteto stare tradicije, proti kateri je moderna začela boj. A pri Mazzetti je napredek; njeni ljudje niso nadsvetni, skoro abstraktni ideali gosje domišljije Marlittinih romanov, ampak resnični ljudje, potencirani v sočni fantaziji življenja polne umetniške sile. Literarno-historično je to ona ekonomija dela, kot jo opažamo pri vseh velikih umetnikih, ona kontinuiteta tradicije, ki je podlaga vsemu napredku, oni veliki pozitivizem, ki ga je moderna v boju proti filistrski povprečnosti izgubila, da je hotela vso preteklost in njene vrednote vreči za plot. Handel-Mazzetti si je izobraževala svoj umetniški okus in oblikujočo silo predvsem ob velikih starih vzorih, kakor Biblija, Homer, Nibelunška pesem, Shakespeare. »Poznam tudi mnogo del moderne in jih cenim, ali name niso vplivala. Za posameznosti v tehniki sem se vsekako tudi iz modernih knjig učila. Dickensova in Goethejeva proza sta bili v mojih učnih letih najljubše čtivo. Tudi Coloma je poučno vplival.« Tako pravi sama. Res nam je ob prvem pogledu v njene romane jasno, da jim ni kumovala moderna, ampak zdi se, da čujemo odjek Nibelungov ali Homerjevih junakov v njenih značajih. KomPLICIRANA psiha, ki je predmet moderne, je ne zanjima; naj bo to čednost ali pomanjkljivost, naj so njene osebe enostavne, skoro bi rekel, z naivno sigurnostjo, ne s psihološko suverenostjo ugledane, vendar je način njenega prikazovanja, ono veselje nad dobrim in lepim, naj ga najde kjerkoli, vse pojmovanje osebnosti, odmev pravega modernega duha, stremjenja po resnici in pravici. Kakor se v njenih povestih iščeta katolicizem in pravi napredek, tako je tudi globoki katolicizem vir za njeno umetniško pojmovanje. Pa tudi v zunanji tehniki nam je takoj očit stik z moderno. Stremjenje moderne po karakterizujočem stilu je v njej doseglo svojo najvišjo izpolnitev, za historični kolorit jezika je žela od vseh strokovnjakov največje priznanje.

* * *

Enrica Handel-Mazzetti je bila rojena 1871. na Dunaju iz plemiške rodovine. Kakor kaže priimek, se je po očetu pretakala nemška in italijanska kri, mati pa je bila imovita, izobražena Mažarka. Historični interes in religioznost fevdalnih krogov je komponenta z očetove strani, ki je bil častnik v generalnem štabu, od matere pa zmisel za karitativno delovanje in navdušenje za umetnost. Oče ji je umrl še pred rojstvom, odslej je samo materina roka pisala v mlado srce. Desetletno deklco je že vodila pred slike velikih

mojstrov, še mlada deklica je brala Schillerja, Shakespearea in Saara, najboljšega sodobnega dunajskega pesnika, kakor pripovedujejo njeni biografii. Posebnih vplivov od tega seveda ne bomo pričakovali, ali interesantno je, da se je enako zgodaj javljala tudi njena produktivna sila. Mala roka 14letne učenke v meščanski šoli je že kar verze sipala, že v tej dobi je polno pesmic in malih dram. Za otroka je značilno, da mu ugajajo blesteče osebe; tako so teme mlade Mazzetti velike osebe iz zgodovine, M. Terezija, Jožef II., Napoleon itd. Zmisel za zgodovino in njene velike osebnosti, kot je živel v plemiški rodovini in kot ga je videla v klasičnih pesnikih, se je še bolj utrdil, ko je prišla za leto 1886. v institut St. Pölten. V starem samostanu, ki se ga drži patina minulih stoletij, se je njen zgodovinski interes poglobil, hkrati pa se je dokončala in izčistila njena religiozna vzgoja. V tem oziru ji je bila prelep zgled njena učiteljica, mati Frančiška, ki je bila sama religiozna pesnica in se živo zanimala za talent mlade Enrike. Mnoge slavnosti in dramatične predstave, pri katerih je Mazzetti glavno vlogo igrala, so ji dale dovolj prilike, da se je njena fantazija razvijala in konkretizirala v pesmih, povestih in dramah. To leto je bilo velikega pomena za njeno poznejše literarno delovanje. Sledove samostanskega milieja zasledujemo lahko v vseh važnejših delih. Odtod njeno živo zanimanje za katoliško legendo, ki je bila v mladostni dobi predmet mnogim spisom, pozneje pa ljubka arabeska v inkarnaciji njenega katoliškega ideala, odtod njen zmisel za čudeže v katoliški veri, odtod oni globoki čut za slikanje skrivnostnih potov milosti božje, v čemer se ne more meriti ž njo, ne eden katoliški pisatelj. Pa tudi zunanje vtise lahko srečavamo povsod. V Meinradu je porabila vtise o samostanskem teatru. V Sofiji Barat živi slika njene učiteljice, matere Frančiške. V Jesse in Marija gori lučica Matere božje, kot je gorela v samostanu St. Pölten. Lahko rečemo, tu se je napila katoliške vsebine, ki nam diha iz njenih velikih povesti, a skraja se še ni mogla v jasnih obrisih iztisniti iz nje; treba je bilo še življenjske izkušnje in paralelno z njo idočee ideelne poglobitve kakor tudi vsakemu umetniku potrebne askeze v formi.

Germanist Wiedenhofer jo je vpeljal v zgodovino nemške literature, kjer se ji je poostril formalni čut za preciznost in jedrovitost v izrazu. Najbolj pa je nanjo vplival estetski profesor Zimmermann, ki ji je priporočil študij človeka, kot živi in se giblje, ne kot je živel v njenih

mladostnih predstavah. On ji je ideelno poglobil in razširil obzorje, čeprav ni bil njenega svetovnega naziranja. Morda je tukaj vir za ono veliko pravično pojmovanje človeka, ki ga občudujemo v njeni umetnosti; kakor je on, svobodomislec, z ljubeznijo in razumevanjem spremljal razvoj religioznega duha v njenem značaju in njegovo umetniško udejstvovanje, tako je tudi ona z razumevanjem in pravičnostjo slikala nasprotnike svojega naziranja. To je tisto, kar daje njeni umetnosti znak pravega modernega duha napredka. Če ga mnogi iščejo, a malokateri najdejo v razvoju čistega človečanstva, ona ga je našla v globokem pojmovanju krščanstva, v krščanski ljubezni, ki je lepota in resnica. Lahko rečemo, da vsa njena dela obdelujejo temo o krščanski ljubezni, kakor se kaže v katolicizmu.

V devetdesetih letih preteklega stoletja so izšli njeni literarni prvenci, lahko bi jih imenovali tipajoče poizkuse talenta, ki ni mogel najti pravega polja in pravega izraza svoji prekipevajoči pesniški sili. Nekateri so bili natisnjeni, drugi ne. Zanimivo je, da so se ji dramatični spisi bolj posrečili kot lirika, in novele bolj kot drame. Lirika brez osebne note kaže že tu na njen v bistvu epični talent, drame v verzih imajo sicer še mnogo Schillerjevega patosa, ali krepko, jedrovito izražanje nas spominja na ono nedosegljivo plastiko jezika v historičnih romanih. V še višji meri kažejo njeno dramatično epično moč novele, ki bi jih bolje imenovali epizode iz romana. Dasi je kompozicija primitivna, premise premalo motivirane in psihološko poglobljene,

nam vendar že tu veje naproti neodoljiva umetniška njena sila, kot bi nas zgrabil neposredni tok življenja, da mu moramo pokorno in brez upora slediti. Snovi je nekaj zgodovinskih, pretežno pa so vzete iz sodobnega dunajskega milieja, kakor ga je spoznala v službi krščanske Karitas. Dasi imajo poslednje moralno pedagoški namen, ni nikjer vsiljive tendence v obliki moralnih pridig, ampak tendenca vzraste iz dejanja oseb, ki se spoznavajo in najdejo v krščanski ljubezni. Ta ljubezen ji je merilo za vse osebe, naj prisegajo na ta ali na oni program, samo toliko so vredne, kolikor pokažejo te ljubezni v dejanju in ne, kolikor je nosijo na jeziku. Omenjam le povestico »s Engerl«.

- Osiroteli bolni deklici lajša njeno bedo neki socij, ki pa nima nobenega zmisla za njeno religiozno življenje, a je vendar ne moti v njenih mislih. Zanj se zavzame tudi neka dobra gospa, ki ji izkazuje ljubeznivosti bolj iz samodopadljivosti kakor iz nesebičnosti. A ko deklica potrebuje poslednje tolažbe, pozabi dobra gospa sredi domače zadovoljnosti na svojo obljubo in neverni socij mora hiteti v pozni noči po duhovnika. — Ko pijani tovariši slednjega napadejo, ga reši socij s svojo smrtjo. To je umetniška pedagogika ljubezni, nevsiljiva, ker zraste iz povesti, ne iz govoričenja. Snov iz sodobnega dunajskega milieja zajema tudi roman »Brüderlein und Schwesterlein«, ki je šele pred kratkim izšel (1913), čigar prva koncepcija pa je iz l. 1898. Roman kaže slabše stare in boljše nove sestavine, kritika se splošno manj ugodno izraža o njem. (Dalje.)

Zatičina.

DR. JAKOB ŠILC: ENRICA VON HANDEL-MAZZETTI IN NJEN ROMAN.

(Dalje.)

Pretežno z religijo prepojena vsebina njenega srca je vodila njeno fantazijo v zgodovino, v čase, ko je religija pretresala in določevala usodo posameznikov in celih narodov. »Vestni zgodovinarji« so obnemogli ob tem problemu in ob tej dobi, ki se vleče od začetka šestnajstega do srede osemnajstega stoletja. Humanizem je bil njen oče in racionalizem njen zadnji potomec. Objektivnost je postala zgodovinarjem le višja forma strankarstva, ne pa resnicoljubnosti; nekaj časa ji je sledila tudi literatura po tej poti, predvsem svobodomiselna struja, naj je že mladonemška — njene odmeve čutimo v Jurčičevih spisih, zlasti v Tugomeru — ali moderna, kot se nam kaže v Schönherrjevi *Glaube und Heimat*. Vendar je umetnost slutila, da mora biti neka točka, s katere bo perspektiva za konfesije in za konfesionalni boj pravilna, da se mora najti za presojevanje verskega boja, ki je nekdanj absorbiral skoro vse sile človeštva, princip, da bosta ž njim zadovoljna katolik in protestant. Resnica je tudi v zgodovini samo ena, in če katolik in nasprotnik prideta dosledno do neenake slike, do nasprotnih rezultatov, mora biti pogrešek v njih samih in v napačnem pojmovanju objektivnosti.

Handel-Mazzetti je vse napravila, kar so storili njeni predniki, znanstveniki in umetniki, ki so se pečali z najbolj krvavo dobo nemške zgodovine; v obširnih študijah si je približala zunanjo stran, površino preteklosti, a da je začutila njene srčne utripe, ji je prinesla tudi svojo krščansko ljubezen v dar, in to ne samo pristašem svojega naziranja, kakor je bila dotedanja navada, ampak tudi nasprotnikom, krivovercem. »V Kristusu so vsi ljudje naši bratje, kristjani in krivoverci,« pravi pater Kamilus v romanu *Jesse in Marija*. Zato ji je tudi zgodovina odprla vrata nastežaj.

»Magna res est amor — ljubezen je nekaj velikega«, te besede Tomaža Kempčana je zapisala na prvo stran kulturno-historičnega romana »Meinrad Helmpersgers denkwürdiges Jahr« (1899).

Pomembno leto meniha Meinrada je l. 1711., ko se po njegovi ljubezni in goreči molitvi sinček angleškega ateista in lutrške matere izpreobrne h katoliški veri.

Ta zgodba veže široki kompleks kulturnih sil tedanje Evrope, ki jih je pisateljica uprizorila v svojem romanu. Protestantizem je bil že sam v

sebi okoren in ni več zadostoval naprednim duhovom, z Angleškega je prihajala nova luč v obliki racionalizma. Religiozni problem so poizkušali racionalistično rešiti, z alegoričnim pojmovanjem biblije itd. Namesto religije so propagirali čisto človečanstvo, ki naj bi rešilo človeštvo temote. Na jugu je katolicizem skrbno varoval zaklad prave vere, a razmere časa so ga uklenile, da niso mogli zrasti pravi sadovi. Le samotno je tlela in trpela v srcih, ki jih ni oskrnil čas, da enkrat tem svetleje zasije in prinese človeštvu blagovest, kakor vedno, kadar se je že potapljalo v svoji lastni absurdnosti. Handel-Mazzetti je osvetlila dobo samo z religioznega vidika, a delo je po pravici nazvala kulturnohistorični roman, kajti religija je bila žarišče, okoli katerega se je skupljalo vse duševno življenje.

V prvem delu nam naslika katoliški jug, v drugem protestantovski sever. Kako doživi na protestantovskem severu racionalist svoj notranji polcm in kako se iz nepopolnih zastopnikov katolicizma, otrok časa in razmer, dviga ideal prave krščanske ljubezni v neznatnem menihu Meinradu, da pripelje dečka v naročje prave vere, je vsebina romana.

Po čudno motiviranem slučaju pripelje menih Meinrad mladega Endola, sina angleškega plemiča, z Dunaja v samostan Kremsmünster. Nato naslika pisateljica njegovo usodo v samostanskem konviktu ter nas hkrati seznanja z duhom, kakor je živel v tedanjih cerkvenih zastopnikih.

Lahko spoznamo dve struji, ki sta jasno izraženi v dveh glavnih predstavnikih, v opatu in menihu Meinradu. Opat je otrok časa in naziranja, produkt miljeja, katoliška misel sije iz njega skoz motne očali njegove dobe, ki ni poznala tolerance napram drugovercem, ampak jih je s silo izkušala pridobiti zase. On napne vse sile, da izpreobrne nadarjenega, plemenitega dečka. A prijaznost in grožnje se odbijejo ob skoro moškem značaju malega Edvina, ki je ponosen na svojega lepega, učenega očeta in na lutrsko mater. Norčuje se iz zakramentov, iz katoliških obredov, iz menihov in papistov ter podžiga s tem opatovo jezo. Radi svoje zakrknjenosti v veri in prešerne, mladeniške hudomušnosti v konviktu si nakoplje ostre kazni. Brez usmiljenja ukaže strogi opat plemenitega

nepokorneža, ki je bil vajen nositi meč, kaznovati s palico, ter mu prepove družbo z gojenci in z Meinradom.

Vse drugačen je pater Meinrad, sicer najzadnji med menihi, a najvišji od vseh v ljubezni. On samo z ljubeznijo, čisto in nesebično, vabi k svoji veri, nikoli ne pritiska siloma, da bi ne ranil nežnega bitja. Po njegovi misli bo le ljubezen, ki se razteza na celega človeka, izrvala napake, ne pa strogoost. Tako posluša zavzet, ko mu Edvin pripoveduje o krasnem očetu, ki piše učene knjige, in o pobožni materi, ki ga je učila tako lepih pesmi. V zmislu te ljubezni izkuša tudi vse napake razumeti in vse odpustiti, a nikoli ne obsoja. Tako odpre vrata do dečkovega srca preprosti menih, tako deček radi ljubezni do Meinrada vzljubi lepoto kulta in skrivnosti katoliške vere. Ko misli v svoji zapuščenosti na očeta in mater, mu obljubi Meinrad, da hoče prositi zanj pred Zveličarjem v tabernaklju. Kakor Meinrad teši svoje hrepenenje po materi pred revno izrezljano podobo nebeške Matere, tako se Edvin polagoma otresa svojih lutrskih predsodkov. Kar je večno človeško v katoliški religiji, postaja po Meinradovi ljubezni last dečkovega srca. Nikoli ga menih ne pregovarja, saj njegova velika ljubezen, ki se kaže tudi v vseh dejanjih, govori močneje in prepričevalneje kot vsi jeziki. Že se kažejo prvi začetki milosti božje, Edvin gleda zamaknjen tovariše, ko pristopijo k prvemu svetemu obhajilu, tu pride njegov oče z Angleškega in ga vzame iz samostana, da gresta k sorodnikom v Berlin.

Drugi del romana, čigar ozadje tvori široko izvedena slika protestantizma, pripoveduje, kako postane deček katoličan in kako se njegov brezumni oče dvigne do vere v Boga. S prvim delom je naznanje zvezan samo po pismih, ki jih pošilja iz protestantovske Nemčije hvaležni Edvin ljubemu patru Meinradu. A notranja vez postaja čezdalje večja. Kolikor bolj se oddaljuje od Meinrada, toliko bolj se skupljajo v dečku katoliški vtisi v jasno podobo, ki ji daje življenje Meinradova ljubezen.

Dosedaj so bili pisatelji vajeni oni kompleks dejanja, ki je bil njihovi tendenci nasproten, slikati tudi s kar najbolj črnimi potezami; če je bil zgodovinski roman, so zgodovino svoji tendenci primerno prikrojili. Tudi pisatelj se je uvrstil v eno stranko svojih značajev in se z njimi vred boril zoper nasprotnike. Tendenca jim je bila važnejša kot resnica.

Handel-Mazzetti je podala sliko protestantizma, kot jo vidi resnicoljubni, objektivni zgodovinar. Kakor se v prvem delu preizkusijo kato-

liške moči na dečku, tako se v drugem protestantovske na njegovem očetu, plemenitem ateistu. On je hotel čisto človečanstvo namesto krščanstva, prosveto namesto religije. Fanatik resnicoljubja pa ni bil zadovoljen samo s svojo teorijo, ampak v sebi je čutil tudi mesijanski poklic, da bi prižgal luč vsem nevednim. Sredi protestantizma, ki je bil duševni oče angleškega racionalizma, zraste oseba idealnega svobodomiselca do nedogledne višine, kakor je prej skromna menihova postava po globokosti krščanstva pustila vse svoje sobrate daleč v ozadju.

Na potu dokonča svojo knjigo *Ratio crucifixa*, s katero je menil vsemu verskemu mračnjastvu zadati smrtni udarec. Kolikor more, tudi sam stori za prosvetljenje ljudstva, ki je bilo zlasti po protestantovskih deželah vdano vraževerstvu. Z lastnim mečem zagrozi predikantu, ki je hujskal ljudstvo proti čarovnicam, in na lastno nevarnost oprostí preganjano čarovnico. V Berlinu, odkoder je mislil svoje oznanjenje poslati po svetu, pa postane žrtva protestantovske nestrpljivosti, ki je daleč presežala katoliško. Detlev, sorodnik njegove tašče, pri kateri je stanoval, ga ovadi cerkveni oblasti, manuskript nameravane knjige konfiscirajo, pisatelja pa odvedejo v ječo, da se zagovarja radi bogotajstva. Kakor so v samostanu izpreobračali njegovega sina, tako sedaj pošiljajo predikante, da bi očeta izpreobrnil k lutrski veri. Prezirljivo se smeje njihovi omejenosti in ostane v svesti si svoje pravice hladan, tudi ko mu zagroze s smrtjo. Pri sodni obravnavi imamo priliko spoznati zaigrane in plemenite zastopnike lutrske vere, nepopularno, abstraktno religijo višjih krogov in globlji religiozni čut, ki se je pri protestantih rešil v pietizmu. Podobno kot pri katoličanih nas pisateljica seznani z boljšimi in slabšimi stranmi protestantovskega milieja. Med prvimi je predvsem omeniti tudi pristaše humano čuteče Leibnitzove struje.

Slednjič ga obdolži lastni sekretar, ki je ljubil natihiem njegovo, sedaj že umrlo ženo in Mac Endola smrtno sovražil, da je ateist v zvezi s hudičem in da je imel razmerje z neko čarovnico. Da bi priznanje izsilili iz njega, ga denejo na torturo, in ko še to ne pomaga, mu hočejo sina mučiti pred očmi, ki medtem moli k Bogu, k Mariji in angelu. »O, da bi bil ta svet,« pravi ateist, »verjel bom vanj, če bom rešen najhujše muke, da ne bom videl svojega otroka v mukah.« In glej, neka ženska se prikaže, ki more dokazati sekretarjevo krivo pričevanje. Oče spozna v tem božji prst, zato so zadnje njegove besede pred smrtjo: »Verujem.«

Tako umrje z vero v Boga, sinček pa, osamljen na svetu, čuti le še hrepenenje po Meinradu, njegovi ljubezni in njegovi veri, ki mu za zemeljskega očeta in mater ponuja tolažbo nebeškega očeta in nebeške matere. Ne more se več strpeti pri lutrskih sorodnikih, tudi lutrskega obhajila noče prejeti, kajti zdaj se mu je že vzbudila skrivna želja, da bi z Meinradom prejel nebeškega Kralja. V sladkem akordu izzveni povest, ko nas je pisateljica peljala skozi vse stopinje mračnjastva. Edwin Mac Endol prejme sveto obhajilo, da izprosi za svojega očeta največjo blaženost.

S pobožno formulo »O. A. M. D. G. — omnia ad maiorem Dei gloriam« se končuje roman. Pisateljica ga je že na zunaj označila kot katoliškega, pa tudi če bi tega ne naredila, bi spoznali iz same vsebine, da je plod s katoliškim čuvstvovanjem oplojene fantazije. Naj bo pisatelj še tako izobražen, ob tem problemu bi onemogel ali bi nam podal le zvodenele meditacije, ki bi le nazunaj prelepile njegovo tendenco.

Ne tako Mazzetti. Študije in izobrazba so ji poostriale pogled, da je v jasnih konturah predstavila zunanjo površino, a z verskim, katoliškim čuvstvovanjem prepojena intuicija jo je usposobila, da je ugledala svoj problem v globini njegovega bistva, odkoder izhaja centralna svetloba in daje vsem predmetom pravo luč. Kar se je človeškega nabralo okoli vzvišene ideje, vse to nam predstavi na različnih njenih zastopnikih; a raditega jih ne smeši, ampak osvetli jih, da razumemo, zakaj tako delajo. Vsak se povzpne tako daleč do svojega ideala, kolikor je mogel vase sprejeti njegove svetlobe. Največ je ima o. Meinrad, ki je skoro personifikacija čistega nauka Kristusovega o ljubezni in vendar človek, ker ta ljubezen zavzame sempatije zmotne človeške oblike. Morda marsikdo ne bo zadovoljen, da je on najboljši predstavnik katolicizma, s svojo naivnostjo, preprostostjo in žensko nežnostjo, ki nima niti pojma o velikih dejanjih, o velikem svetu; in vendar je on, dasi nezavedno, najmočnejši zastopnik tajne sile, ki izhaja iz katolicizma, kajti le njemu se odpre mlada duša, le pod toploto njegove ljubezni se raztopi trda skorja dečkovega srca, ki jo tvori sovraštvo do katolicizma in ljubezen do plemenitih staršev. — Najbolj pa začutimo, da je to katoliški roman, ob ljubezni polnem vglobljenju v vse, kar je samo last katoliške Cerkve. Ono prirčno veselje nad vsemi zunanostmi, ki si jih je ustvarila nepokvarjena vera, da se v človeškem jeziku pogovarja s svojim Bogom, jaslice, petje, obredi pri maši, pri prvem svetem obhajilu, ob različnih praznikih itd. Take motive so tudi drugi pisatelji že uporabljali, a

Handel-Mazzetti je šla dalje, kamor ne seže nikoli estetična sladkosnednost, ampak samo globoka vera: Sledila je skrivnim potom milosti božje, kar zna samo z molitvijo v Boga zatopljena duša, za katero meja med naravnim in nadnaravnim komaj eksistira. Ta vera je morala biti prej globoko doživljena, da je zdaj dobila tako pristen izraz. Zato tudi izhaja iz nje taka sila, da se je zdelo, kot bi dobili zopet nov roman z močno katoliško tendenco. Estetiki so se ustrašili tendence, protestanti pa katolicizma, zato je bila knjiga skrajno omejena na ozek katoliški krog, dokler ni slava pisateljice tudi nje dvignila iz pozabljenja. Kajti tendence ni pisateljica samovoljno vplela v povest, ampak ta tendenca je že v življenju samem, kjer tudi vedno eden zmaga, drugi podleže; višja etična sila mora slabšo nadvladati. Nikakor ne moremo obsojati pisatelja radi take tendence, ki nam nezavedno vstaja z dejanjem, ampak naša dolžnost je, da prej kontroliramo, če je dejanje rezultat onih komponent, ki so bile tudi v življenju mero-dajne, če je pisateljica izčrpala bistvo katolicizma in protestantizma. Berlinski profesor R. M. Meyer, ki je najprej izsledil in razglasil njeno umetnost, ji očita, zakaj je torturo M. Endola lokalizirala na severu, dasi je bila tudi na katoliškem jugu mogoča. Toda tu ni tendence, ampak umetniški razlogi so bili merodajni. Prosvetljeni Berlin, žarišče protestantsko, in samostansko življenje, ki je bilo žarišče katoliške kulture, sta slikana z vso objektivnostjo, da jima ne more noben zgodovinar ničesar očitati. Problem pa ni bil boj protestantovstva s katoliško Cerkvijo, ampak predočenje skupnega delovanja proste volje in božje milosti, da se izpreobrneta lutrski deček in brezverski oče po ljubezni in molitvi preprostega meniha.

To je postavila pisateljica v historično scenerijo iz začetka osemnajstega veka, samo v toliko je to historičen roman. Tukaj ne razvija historičnih problemov, ampak zdi se, da je vzela to ozadje le zato, ker je bila verska misel najvažnejše kulturno vprašanje. Resnica pa je, da je mogla oseba Meinrada zrasti le v katoliškem samostanu, ne pa pri protestantih, dasi ni omejena na dobo povesti. V njej vidimo simbol one moči, ki je bila v vseh dobah vrelec prave humanitete.

Historična podlaga za usodo oseb pa je višja, kot se zdi na prvi pogled. Že v mladih letih razviti zmisel za zgodovino, je pisateljico vedel do obširnega preučevanja zgodovine in to ne samo iz zgodovinskih knjig, ampak do tam, odkoder tudi zgodovinar zbira drobce za svojo sliko, do virov, do starih kronik in listin.

Učenjak nam pokaže rezultate, umetnica nam je predočila živ tok življenja. Opatov je bilo v kremsmünsterskem samostanu mnogo, a ravno ob času povesti je živel strogi Aleksander II., ki je bil, kakor pravi kronika, jako energičen in delaven, in njegovi so se ga bolj bali kot ljubili. To osnovno potezo značaja ima tudi v romanu. Sam spozna, da ima preokorne roke in da se pod njegovimi prsti vse razdrobi, zato tudi ni sposoben, da bi odprl nežno cvetko dečkove duše. A kljub sirovi zunanosti ima tople srčne utripe, saj ga vidimo, kako se njegova strogost otaja, ko vidi, da mali Endol poljublja podobo svoje matere.

O Meinradu pravi kronika, da je l. 1810. učil retoriko in poezijo, tako tudi v romanu. Bil je neomadeževanega življenja, ogledalo nedolžnosti, njegovi sobratje so ga imenovali silentarius noster. Kako daleč je od tega skromnega poročila do Meinrada v romanu, ki je žarišče vsega dejanja! Ta nežna narava s svojo globoko ljubeznijo, ki mirno čaka na Gospodovo milost, ki upa vse le z božjo pomočjo doseči, doživi veselo leto, da vzcvete mlado drevesce.

Psihološko izvedena zgodba o izpreobrnitvi dečka je le tipičen slučaj, kajti zgodovinsko dejstvo je, da so se vzgajali katoliški otroci in sinovi protestantovskih emigrantov skupno v benediktinskem samostanu Kremsmünster.

Mac Endol simbolizira kulturne sile, ki so tedaj izhajale iz Angleške in si v osemnajstem stoletju osvojile Evropo v obliki racionalizma. Kakor vsaka velika ideja vzbudi svoje pijonirje, ekstremne značaje in mučenike v boju s svetom, tako je tudi on idealist racionalizma. Njegova ideja mu je najvišja vrednota, radi nje žrtvuje svoje očetovstvo in svoje življenje. Kakor je v Meinradu predstavila najglobljo silo katolicizma, tako se je vglobila z vso ljubeznijo tudi v značaj svobodomisleca, da nam vzbuja njegova oseba občudovanje. Da se odigra njegova zunanja usoda na Nemškem, je dala zgodovina dovolj migljajev. Znano je, da se je vršilo istočasno veliko preganjanje krivovercev in da je moral sam Thomasius bežati pred protestantovsko nestrpnostjo v tujino.

Te zgodovinske drobtine omenjam le zato, da spoznamo, kako daleč je od neobdelanega materiala do umetnine, ki je last pisateljice. Iz arhiva torej ni prepisala svoje povesti, on ji je dal le mejnike, sredi katerih je umetnica sejala seme v sebi doživljene katoliške mišli, da je vzkalilo in rodilo sad. Ti podatki so le opirališča za historično scenerijo, sredi katere se roman vrši. Nikjer se jim ne pozna, da so siloma vtaknjeni v delo, ne pri značajih, ne pri slikanju kulturnih razmer. Kako

neprisiljeno nas seznanja z življenjem na blestečem dvoru Ludvika XIV., z omikano družbo berlinskih preciozov v dobi baroka, s stanjem drame itd.

Če hočemo spoznati, kaka je njena umetnost, je treba vzeti njena dela in brati; ona ne piše, ampak pripoveduje, skraja polagoma in oprezno, a ko smo se enkrat vtopili v povest, nas zanese s krepko gesto do konca. Nič papirnatega ni, nikaki onemogli obrisi, ampak živi ljudje vstajajo pred nami, se bore in umirajo za svoje ideale kakor Homerovi junaki pred očmi poslušalcev. Jezik ji je ubogljiv, naj pripoveduje o nežnih scenah v samostanu ali o grozovitostih torture v Berlinu.

Zunanja tehnika, bolje rečeno arhitektonika, je še okorna, niti od daleč ne dosega Dickensove Povesti o dveh mestih, na katero spominja po svoji osnovi. Tudi motivacija dejanja je sempatje površna, vendar je notranja prepričevalnost tako velika, da pozabimo na posameznosti in se nevede vdajamo magični sili, da nas nosi sabo, nič ne vprašujemo in ne reflektiramo, samo uživamo in se opajamo.

Kakor pisane bujne rože nas boža in osvaja krasni jezik, ki pa zdaj še bolj poredko in le o posebnih prilikah privzema historični kolorit, kot bi pisateljica hotela podati le primere, kako je slišala govorico stoletja. Povečini se drži v mejah karakterizujočega stila. Vsaka oseba govori tako, kot je njenemu značaju, poklicu in izobrazbi primerno. Pater Meinrad nima samo nazunaj etikete meniha, ampak njegov jezik jemlje primere in izraze iz religioznega življenja. Dečkov duševni proces je z nedosegljivo spretnostjo prenesen v otroški jezik. Mac Endol in Leibnitz se izražata po načinu filozofov svoje dobe, sodniki govore v dolgovezni, okorni uradni nemščini svojega časa.

Dasi je roman sijajen dokaz pristne umetnosti, je vendar le bolj načel mnogo motivov. Mazzetti je spoznala ob njem svoje pogoške in svojo nadarjenost. Videli bomo, da je vse njeno poznejše delovanje le poglobljenje idealnih in umetniških kvalitet, ki so merodajne v Meinradu.

Takoj z naslednjim romanom »Jesse in Marija« (1905) je pogumno stopila v težavno, dosedaj skoro nerazumljeno dobo verskega boja med katolicizmom in protestantizmom. Dejanje se vrši okoli l. 1655., ko je po protireformaciji zadušeno protestantovsko plemstvo v Avstriji iznova začelo dvigati svojo glavo in iznova bilo siloma zadušeno. Lokal je okolica starozgodovinskega mesta Pechlarn ob Donavi. Roman kaže po vsebini in obliki, da je mlajši, krepkejši brat Meinrada.

V drugem delu Meinrada doživi idealni ateist Mac Endol svojo tragedijo v boju zoper verske

sile, v Jesse in Marija vstane protestantovski plemič Jesse, ki hoče katoliški cerkvi ob Donavi zadati smrtni udarec. Blesteči, krasni junak je zopet idealist, ki ne dela kompromisov z realnim svetom, zato v svojem bistvu tragična natura, ki jo starejo kolesa zgodovine. V njem živi protestantizem, oplojen z renesančnim kultom lepote, nekdanji učenec humanistov v Wittenbergu čuti poklic, da bi zanesel luč v Podonavje.

Čarovita zunanost in ljudomili nastop osvojita vsakega, s katerim pride v dotiko. Že je z njim ves levi breg okoli Pechlarna, lahkoverno ljudstvo ga slavi in se norčuje iz svojih duhovnikov, posta, maše, procesij itd. A tudi na levi breg so že splavale njegove oči. Tam živi škofov gozdar Schinnagl, čigar poštenost in globoka vernost ga je na prvi pogled zainteresirala. Često ga obiskuje, se pogovarja z njim o verskih vprašanjih, da je razumni gozdar, ki je vedel vsakemu predikantu odgovor, ves omamljen od njegove retorike in brez volje sledi zapeljivcu. Kot Faraon v svoje sanje, je on zamišljen v biblijo in bere, bere, da mu je že vsa duša lutrska. Jesse triumfira, saj je vsa okolica z njim in zasmehuje staro cerkev. Vse vidne stike z njo je ljudstvo zavrglo, le ena vez je še ostala. Na Marija Taferl je čudodelna podoba Matere božje, o kateri vsi vedo, da je ozdravila nekdanjega bolnega gozdarja in celo vrsto drugih; tu je konec Jessetove retorike. Zato velja ves njegov boj odslej tej podobi, da vzame ljudem vidno znamenje malikovalstva. Zato pregovarja Schinnagla, da mu jo izroči. A naj mu še tako dokazuje, da je brezmiselno grd les častiti, tu je njegov intelekt izgubil nekdanji vpliv. Gozdar jo hoče dati na ljubo učenemu in visokemu prijatelju prenoviti pri podobarju Meužu, a ta se je ne dotakne, češ: »Tako lepo, kot je, je ne more nihče naslikati.« Jesse besni, kje se mu bo ponudila ugodna prilika, kajti zmagati mora. Ne čaka dolgo. Schinnagla zadene nesreča za nesrečo, edina rešitev je pri Jessetu. Za ceno Marijine podobe more dobiti denar. In gozdar pade. To je prvi višek romana. Jesse gleda z demonskim nasmehom, kako se pomika lučca po hribu in zopet v dolino nazaj. Dopolnjeno je. Podoba je njegova, Schinnagl je njegov in vse ljudstvo.

A zdaj vstane nov nasprotnik in vse Jessetovo delo pade v prah. Lepa in pobožna žena gozdarjeva, Marija, se dvigne sredi odpadlega ljudstva ob Donavi, da reši Marijo in reši staro vero. Z grozo in nemirom je opazovala izpremembo na svojem možu, ki ga je zapeljivec obiskaval. Ni

si vedela pomagati. A zdaj se dvigne v njej vsa energija. Sama se napoti v rodno mesto St. Pölten, da bi dobila denarja in z njim odkupila Marijo. Ko jo upanje vara, gre še v samostan in pozove reformacijsko komisijo, o kateri je mimogrede slišala, da bi pregnala krivoverce. Tudi odkupnino za Marijo dobi v samostanu.

Glas o komisiji gre po deželi, trumoma prihajajo ljudje zopet v cerkev, k spovedi in sramotno odpadajo od Jesseta. Samo učitelj Landersperger mu ostane zvest. Jesseta strogo zaslišijo, a on, predrzno izzivajoč, ustrelji v svoji strasti predsednika komisije, opata. S tem je njegova usoda odločena. Zapustiti mora ženo, domačijo in iti v ječo.

Luteranu Jessetu je odbila ura, Marija, ki jo je imenoval pater Maurus močno Judit, je zmagala, a zdaj se vzbudi v njej žena, vse človeško čuvstvo vanje za plemenitega nasprotnika prikipi na dan. Vse težave pozabi, kar jih je pretrpela radi njega, skrb za zapuščeno njegovo ženo, skrb za njegovo dušo ji ne da miru. In zopet nastopi težko pot v St. Pölten, nekdanjega Jesseta uniči, sedaj da reši njegovo dušo. Šele v temni ječi se spoznata plemeniti duši. — Ona mu prinese zadnje veselo izporočilo s sveta, da se mu je rodil sin, ko je prej utešila gladno dete na svojih prsih, a v njem se umakne sovraštvo do Marijinega češčenja razumevanju. Renesanci človek, ki je hotel v religiji samo lepoto, spozna globoko, nezavedno modrost Marijinih besed: »Gospod, lepota ni vse, biti dober je bolje kot biti lep.« On je bil najlepši vitez, zdaj je le še senca, in vendar bi njegova žena poljubila njegovo mrtvo truplo, da bi počastila ljubljenco, ne lepega viteza. Tako si je tudi ljudstvo napravilo reven simbol za nebeško Mater. Če bi njemu hoteli vzeti njegov simbol, sveti križ, bi ga branil do smrti, zakaj bi žena ne branila tolažilnega znamenja svojega ljudstva? Z zavestjo svoje krivde prejme radovoljno smrtno kazen. Brutalno vriska ljudstvo, ko obesijo krivoverca, a Marija moli medtem v cerkvi pred Marijino podobo in ji daruje svoje od bolečin prebodeno srce, kajti v bolesti je hotel biti svet odrešen.

Kdo je zmagal? Že to vprašanje pojasni mnogo; nekateri so rekli Jesse, drugi Marija. Katolicizem je dosegel zunanjo zmago, a katoličanka Marija, v kateri ožive vse njegove verske sile, ko moli na kolenih za svojega sovražnika, doseže tudi najvišjo moralno višino. Kot tragični junak je zmagal Jesse, ker je dosegel zmago nad samim seboj. Na tej stopinji izčiščenja od strasti se najdeti z Marijo.

(Konec.)

DR. JAKOB ŠILC: ENRICA VON HANDEL - MAZZETTI IN NJEN ROMAN.

(Konec.)

Roman Jesse in Marija je zopet slavospev oni ljubezni kot v Meinradu, ki je bila vedno last Kristusove Cerkve, dasi so jo večkrat viharji življenja in človeške strasti preraščale. Kolikor više se je dvignil Jesse do razumevajoče in odpuščajoče ljubezni, toliko se je dvignil tudi do Kristusove Cerkve. Marija, neuka posvetne modrosti, je vredna nasprotnica lepega učenega junaka in prava zastopnica katoliškega duha, ko si izčisti svoj značaj v zmislu te ljubezni in nastopi misijonsko pot kot sveta Agata, da prinese zadnjo tolažbo Jessetu v ječo.

To je zopet pravi katoliški roman in ima več katoliškega duha v sebi, kot vsi nasprotniki Mazzetti, ki so hoteli videti v romanu protestantovsko in tudi modernistično tendenco. Kajti vse ravnotežje dejanja in usoda oseb je mogoča le na podlagi katoliške etike. In kdo je doslej našel približno tako pristranske glasove za izraz Marijinega češčenja, kdo je doslej tako naslikal poezijo praznikov v življenju ljudstva? To je mogla le globoko s katolicizmom prežeta umetniška duša. Le ona je mogla pojmiti moralno visokost takih udov Kristusove Cerkve, kot je pater Kamilus, brat Marije, ki govori svoji sestri: »Ali ne veš, da duhovni nimamo bratov in sestra po mesu? V Kristusu so vsi ljudje naši bratje, naj bodo dobri ali slabi, svetniki ali morilci, kristjani ali krivoverci. Tudi krivoverec Jesse je tvoj brat.« Ibsen je poizkušal v svojem Brandu konstruirati takega človeka za našo dobo, Mazzetti jih je našla vse polno že v zgodovini katoličanstva.

Seveda je resnicoljubnost pisateljice zahtevala, da je naslikala za zgodovinsko sliko tudi take zastopnike katolicizma, ki kažejo, koliko se je na čisti ideji nabralo tudi zgodovinskega prahu. Župnik Wolf, ki zmerja svoje farane v najbolj robatem tonu, je pravi tip pomanjkljive izobrazbe duhovščine v časih po tridesetletni vojni. A ne samo komično figuro njegovo nam pokaže pisateljica, tudi njegovo dobro srce nam razkrije, v katerem se najprej vzbudi sočutje do premažanega Jesseta, dasi mu je nekdaj vso faro zapeljal. Tako je pri vseh osebah. Slabosti in pomanjkljivosti so ji le navlaka časa in milieja, sredi katerih nikoli ne pozabi večne luči, ki plamti v časih svetleje, v časih motneje v vsakem po božji podobi ustvarjenem bitju. V opatu, predsedniku reforma-

cijske komisije, vidimo skoro nečloveško strogost v izvrševanju postave; nekateri so hoteli videti v tem zasmehovanje katolicizma, a kaj ima eksekutivna oblast, ki je le postulat ustavnih razmer, opraviti s čistostjo katoliške ideje, naj se vprašajo sami. V Meinradu smo videli grozovitosti protestantovske justice, sedaj katoliške. To je bil produkt časa in razmer, v dvajsetem stoletju ga ne moremo drugačnega napraviti. Tudi Jesse očita opatu, da dela iz sovraštva, a on odgovori: »Neker Vas sovražim, ampak ker Avstrijo ljubim.«

Ni mi treba omenjati drugih v romanu predstavljenih bodisi ljudskih, bodisi intelektualnih zastopnikov katolicizma, poudarjam le, da se tudi to delo bere kot apologija katoliške vere, čeravno ne kot apologija vseh oseb, ki so živele v njej. Povsod vlada historična pravičnost, ne malenkostna, ampak velikopotezna, ki nasprotniku rajša več prizna kot manj. Ljudje s polnim žarom svojih idej si stopijo nasproti, vse svoje najvišje zastavijo v boju zanje; tako se šele izkaže velikost enega ali drugega. In Mazzetti je velika v svoji objektivni, pravični sodbi. Nikoli ne kaže svojih oseb v luči nasprotnikovega naziranja, ampak vsak nosi merilo za svoje dejanje sam v sebi; kolikor stremlje k svojemu za prav spoznanemu idealu, toliko je pred seboj in pred nami opravičen. A kolikor spozna na tem potu anima naturaliter christiana svoj boljši jaz, toliko bliže je katoliškemu idealu pesnice, odpuščajoči in žrtvujoči se Kristusovi caritas. Ona je svetilnik, h kateremu vodi Mazzetti vse svoje osebe, vsak gre v svojem očiščenem mišljenju k njej, zavedno ali nezavedno, saj v njej kulminira pot vsega človeštva. Kolikor se osebe dvignejo do nje, toliko bliže so ena drugi, da se lahko spoznajo: Jesse in Marija ugledata spravljeni most ljubezni šele po dolgem trpljenju, v katerem se osvobodita njuni duši vsega posvetnega napuha. Ako Jesse še vedno ostane nazunaj nasprotnik katolicizma, naznotraj se je vendar povzpел do njegove najvišje vrednote in občutil njeno osrečujočo blaženost. Tako piše pesnica apologijo katolicizma, drugače seveda abstraktni teolog.

Kako dobro je pogodila zgodovinski tok, kaže to, da učenemu Jessetu ni postavila nasproti učenega katoliškega teologa, ampak Marijo, ženo iz ljudstva. V Jessetu, ki hoče na religiji samo lepoto, je pokazala z renesanco prepojeni protestantizem,

prosveto, ki hoče ljudstvo intelektualno dvigniti, a ne pozna potreb njegovega čustvovanja. V Mariji pa je utelesila najgloblje versko čustvovanje ljudstva, ljudski katolicizem, ki je bil najlepši v svoji čudežni veri, ki pa je imel tudi v svoji najčistejši formi vse polno kali, da se je mogel iz njih razrasti plevel praznoverja, praznega pobožništva. Saj to je bila podlaga, da se je protestantizem pojavil. Na protestantovski strani prevladuje intelektualni moment, tako nam je razumljiva ena najlepših oseb v romanu, učitelj Landersperger, po Jesse-tovi smrti potujoči pevec brez doma. V svoji polizobrazbi vidi v Jessetu odrešenika, kateremu ohrani zvestobo do groba.

Historično ozadje je dovršeno do vseh detajlov. Kako je dobro pogojena historična slika v tipičnih scenah: protestantovska svatba, katoliška procesija, stanje drame, protestantovska cerkvena pesem in češčenje Marije v katoliški, z ljudskim duhom prežeti pesmi. Katoliška religiozna poezija je v resnici vedno bolj koreninila v narodnem duhu kot protestantovska s svojo bojevitostjo.

Vedno ima v izobilju barv, da vsa občutja predoči s pristnostjo realnega življenja. Pristrčnost rodbinskega življenja in toploto religioznega čustvovanja ravnotako obvlada kakor robatost in kremenitost ljudskega govora ali s strastjo in živalsko besnostjo nasičeno atmosfero, ko ljudstvo gleda kri obsojenca.

Tu je prvič konsekvентno uporabljen samo njej lastni historični stil, ki je bil v Meinradu še bolj v povojih. Izmed vseh poizkušanj, kar jih je rodilo stremljenje moderne po izrazitosti, po časovni in lokalni koloraturi, je Mazzetti dosegla vrhunec popolnosti. Po lastni izjavi je izsledila svoj historično barvani dialekt, ko je na licu mesta, kjer se vrši dejanje, poslušala različne stannove v njihovem občeivanju. Te oblike je primerjala z onimi, ki jih je našla v starih knjigah in listinah, da je dobila posluh, kaj je v dialektu staro in kaj novo. Potem ji je kar sama hitela iz prstov ta čudovita koloratura, ki daje romanu častitljivost starih foliantov. Seveda je dialekt le stopnjema uporabljen; najbolj robat je v ustih najnižjih slojev, nekoliko bolj gladek pri glavnih osebah, izobraženci govore pa v pismenem jeziku. Kako spretno obvlada historični stil, kaže priznanje filologov, da bi bila pesem, ki jo poje Landersperger za ujetim prijateljem in pozivlja ljudstvo k upor, lahko zložena od kakega sodobnega pesnika.

Knjiga je prinesla pisateljici zaslužen slavo, da so ji soglasno priznali prvenstvo v zgodovinskem romanu. V njem je dosegla njena umetnost

višino, kjer je znanje enako hotenju. Na tej poti je žela le slavo, tako z naslednjim romanom »Arme Margaret«. (1910.)

V Meinradu je tvorila zgodovina samo okvir, v ospredju je bil religiozni problem, v Jesse in Marija je bil obdelan religiozni problem sredi zgodovinskih sil, v Margareti stopita zgodovina in religija v ozadje, problem je predvsem čisto človeški.

Kompozicija in značaji zopet zelo spominjajo na prejšnja dela. Na svojo moč in zavest ponosni junak je sedaj katoliški poročnik Herliberg, vreden naslednik Mac Endola in Jesseta. Prej je bila ženska mučenica katoliška Marija, sedaj protestantinja Margareta. Kakor je pisateljica vodila Jesseta do one višine, kjer triumfira vserezumevajoča in odpuščajoča moč ljubezni nad človekovo pomanjkljivostjo in njegovimi strastmi, kjer se čisto človečanstvo izliva v reko katoliške vere, tako tudi sedaj pripelje divjega brutalnega vojaka do iste etične višine.

Poročnik Herliberg je poslan s četo Papenheimovcev v Steyr, da prisili Margareto, vdovo protestantovskega voditelja, z grdim ravnanjem h katoliški veri. Kakor pripoveduje zgodovina o grozovitosti, krviželjnosti in zunanji pobožnosti Papenheimovcev, tak je tudi Herliberg. Zrastel je od mladega v taboru med podivjanimi vojaki, matere ni poznal, samo škapulir je nosil kot spomin nanjo. Nedosežno nam prikaže Mazzetti divjost in vehemenco mladega častnika, krasnega dečka, ko dirja s svojimi junaki skozi mesto Steyr, najpostavnejši in najmočnejši med njimi on sam. On, ki je pobil v enem boju dvesto kmetov, je odločen, da hitro izvrši svojo nalogo, saj to ni njegovo delo, da bi se z ženskami boril. A ni šlo tako naglo, kot si je predstavljal. Margareta je mučeniško stanovitna, češ: »drevesa ne cveto na povelje«. Kako bi mogla pustiti vero, ki ji je edina dedščina po očetu in materi? Po tej ekspoziciji naraste dejanje kot mogočen plaz, ki z nevzdržno silo dere do konca. Že drugi dan napade poročnik nasilno njeno žensko čast, da mu komaj ubeži sredi mraza in viharja v katoliško cerkev, kjer jo najde nezavestno katoličan Zettl. Ona je sicer luteranka, a ženska čast je dobremu meščanu sveta. Zato vloži tožbo zoper hudodelca, ki ga čaka najhujša kazen. Lahko bi se z lažjo otel, a če je grešnik, propalica noče biti. Od tu se njegov značaj dviga. Ko od njegove surovosti na smrt bolna Margareta še prosi zanj usmiljenja, ki ni matere poznal, ki je njenemu otroku dal mleka, se vzbudi v njem vsa dobra človeška narava, da jasno izpove svojo krivdo in prihrani Margareti

daljnje muke zaslišbe. V njem vzvalovi spoštovanje in veliko čuvstvovanje plemenitega človeka pri pogledu na njeno usmiljenje, da radovoljno sprejme smrtno kazen. Žena pa, katero je hotel onečastiti, prosi na kolenih zanj pred sodniki in teče na morišče med surovo drhaljo, da ujame od sulic prebodeno truplo v svoje naročje in mu dene škapulir okoli vratu. Zadnjič so še njegove oči zasijale, a to svetleje nego vsa solnca.

Zopet imamo podoben problem kot v Jessetu: Gledamo, kako se iz bestialnih strasti dviguje plemeniti človek, kako se iz verske grozovitosti in divjosti dviga krščanska ljubezen, kako se motna duša izčisti ob solncu nesebične, vseodpuščajoče in požrtvovalne ljubezni. Tako je Mazzetti prej vodila protestanta Jesseta, tako sedaj katoliškega Herliberga. Solnce onega velikega usmiljenja je prej sijalo iz katoliške Marije, sedaj iz protestantovske Margarete, a ne zato, ker je protestantinja, ampak ker je ženska, ki so v njej dosegla čista človeška nagnjenja tako stopinjo popolnosti. V Margareti je prikazala »das ewig Weibliche«, žensko naturo v vsej njeni čisti vzvišenosti. Čeravno nima teološke vere, se vendar ne razlikuje od katoliških mučenic. »Ona spada k nevidni Cerkvi Kristusovi,« pravi Mazzetti v nekem pismu. Saj smo že poudarili njeno misel, da se človek toliko približa katoličanstvu, kolikor se dvigne do polne, nesebične ljubezni do bližnjega, do one vsebine, katero je oznanil Kristus in ji dal nadnaravno božjo sankcijo. Ne zunanjo, ampak notranjo signaturo poudarja Mazzetti.

Ni pa tu nikakega koketiranja s protestanti, kakor je sploh versko vprašanje v ozadju, ampak ves roman preveva duh katoliške etike, ki izžareva iz vsake scene in iz vsakega stavka. V središču dejanja je katoliški zakramental, škapulir. Ob škapulirju, katerega se oprime uboga Margareta, se ustavi divja strast Herliberga. On je bil edini spomin na mater in upanje na pomoč nebeške Matere, da ne bodo oni zapuščeni, ki z njim umrjo; ta škapulir obesi umirajočemu luteranka Margareta okoli vratu.

Kdor zna vse dejanje tako vglasiti, njemu ni treba še povrhu izražati simpatij s to ali ono stranko, s to ali ono osebo. Mazzetti pokaže po duševnem razvoju oseb pot do onega ideala, ki je vedno čist svetil v katolicizmu, naj je val časa naplaval še toliko proda in skalovja. Pod takim solncem so v vseh dobah rastli možje, kot je meščan Zettl, ki v svoji neomajni pravičnosti pomaža preganjani luteranski ženski do pravice, čeprav mora katoliški poročnik v smrt, ali pobožni stotnik De Layre, ki se sredi podivjanosti aske-

tično biča. Tudi pisateljica je vsem ljudem pravična in ne taji, da so tudi ljudje izven katoliške konfesije dospeli do velike popolnosti. Če so jo dosegli celo plemeniti pogani, zakaj bi je ne ljudje, ki so slišali Kristusov nauk? Pojmov pa ona ne kali; katoličanstvo pokaže ravnotako v jasnih konturah, kakor ostro izkleše svoje značaje.

Dasi ne razvija zgodovinskih problemov, je vendar tudi to pravi zgodovinski roman. Vse osebe govore, mislijo in se gibljejo v mejah svojega časa. Zgodovinski milié je ugledan z vso instinktivnostjo močne fantazije, v kateri se je vsa suhoparna učenost razkrojila v življenje. Vojaško življenje mase in poveljnikov je tako verno naslikano, da se Wallensteinov ostrog lahko skrije. Nič slabše niso poškodene scene iz meščanskega življenja v starem Steyru iz leta 1627.

V Arme Margaret utripljejo zadnji odmevi zadušenega protestantovskega gibanja, ki se je začelo v Avstriji za vlade cesarja Matija okoli leta 1612. Bila je to najtežja in za katolicizem najnevarnejša doba, saj so bile v njej skrite kali za težki čas tridesetletne vojne. Zato se je Handel-Mazzetti šele nazadnje upala seči vanjo s svojo roko, zato jo je tudi obdelala v najobsežnejšem romanu, ki ga sama imenuje svoj chef d'oeuvre, Stephana Schwerdtner.

Kot uverturo pa je poslala v svet 1908 epske pesnitve »Deutsches Recht«. Deutsches Recht je bil običaj pri starih Nemcih, da je bil na smrt obsojeni pomiloščen, če ga je kaka devica izvolila za svojega ženina. Ta motiv je porabila Mazzetti, da je zapela novo variacijo o odrešujoči moči ljubezni. Snov ni zgodovinska, ampak mitična, podlaga je dala celo slovanska, menda poljska narodna balada, ki pripoveduje, kako se vzbudi deklica od smrti, ko ji razbojnik sname prstan z roke. Oba motiva sta sicer last vseh evropskih mitologij. Mazzetti je pravljico ovila z zgodovinskim koloritom leta 1612. Ne samo dialekt je historičen, tudi zgodovinsko merodajne osebe iz mesta Steyr, Händel, Madlseder, nastopajo v pesmi. Ž njimi je dosegla tak uspeh, da so neposredno poleg nje omenjali Goethejeve balade. Epična nit, na kateri je nanizana vrsta baladnih biserov, je ta: Razbojnik stopi v rakev, da bi uropal mrtvi deklici dragoceni prstan, a omamljen od njene lepote, jo poljubi na obraz, nakar se ona zbudi. Vzame jo v roke in odnese v Steyr. A ko zvedo, da je razbojnik, mora bežati. Hrepenenje ga žene nazaj, kjer ga ujamejo in obsodijo na vislice. Tu pride Gretka, prosi zanj in položi kljub vsem grožnjam sodnikov svoji roki v razbojnikovo dlan; da ga reši smrti, hoče biti njegova žena.

Realistika sodobnega Steyra in pravljčni ton sta čudovito spojena v tej pesmi, ki je sijajen dokaz njene plemenite epike. Okorni, primitivni verzi brez koketerije modernih baladnih pesnikov, se slišijo kot bi jih recitiral neuki poet iz leta 1600., ne pa moderni pesnik. In vendar je ta preprosta, hote neokorna oblika plod dolgih študij in resnega stremjenja, dasi se ne pozna, da je že tretjič popravljena in prenovljena.

V pravljčni svit je zavrt preludij k veliki zgodovinski povesti Stephana Schwerdtner, od katere sta sedaj izšla dva dela 1913. Zopet je glavni tema boj humanistično prepojenega protestantizma s katoličanstvom, boj kulture s staro religijo. Protestanti, na čelu jim rodbina Händel, reprezentirajo kapitalistično in administrativno moč mesta Steyr. Sam cesar Matija jim je naklonjen, saj mu je pripravljen Joahim Händel samo iz patriotizma oborožiti novo armado zoper Turke. A istočasno začne Joahim tudi neizprosni boj proti kulturno zaostalim katolikom, ki jih trumoma osvaja njegova velika osebnost, kajti v njem občudujejo simbol pravičnosti in jeklene odločnosti. Le v samostanu je še živo ognjišče katolicizma; a tudi tam ugaša. Po opatovi smrti, ki je z nadčloveško energijo branil stare pravice, sicer vstane veliki pridigar in asket Albert, a neodločni in omahljivi naslednik starega opata se da ostrašiti, da še njemu zveže roke. Ne iz katoliške inteligence, iz ljudstva vstane v goreči devici Stephani sveti ogenj katoliškega navdušenja, ki da lahko verni množici odpornih sil. Ob njej se zlomi Joahimova energija, kakor nekdanj Jassetova ob Mariji. Več so ji božje postave kot Joahimove. Zato zbere s patrom Albertom pobožno procesijo, da bi Gospod odvrnil kugo od njihovega mesta, ne meneč se za Händlove odredbe, ki je posebno še prepovedal katoliške procesije na božja pota, da ne bi zanesle bolezni v domače mesto. Kajti ne samo kugo, z zdravstvenimi odredbami je hotel tudi katoličanstvo zatreti, saj je iz varnostnih ozirov tudi zaprl katoliške cerkve in šole. Kakor uničujoči vihar je varuh postav v svoji jezi. Stephana mora na sramotni oder, kjer ji pljuska v obraz, uklenjeni v verige, vsa brozga mestne izkvarjenosti. A ne za katolike, za Händla postane ta čin usodepoln. Lastni sin mu je nepokoren in osvobodi Stephano, ki sramote skoro umira. Oskrunjena čast nedolžne ženske mu omaja spoštovanje med lastnimi pristaši, med katoliki pa podere zaupanje v njegovo pravičnost, da spoznajo najbolj lahko verni njegove resnične namene. V Steyru izbruhne upor, katoliki zažgo Händlove delavnice, kaj za to, če so voditelji obsojeni na vislice! Katolicizem vstaja z

nevzdržno močjo, prestol vsemogočnega župana se maje. A od vseh najhujši udarec je v lastni rodbini, kajti sin, njegovo največje upanje, se zaljubi v katoliško Stephano.

Ta roman je sinteza vse ideelne in umetniške vsebine Mazzetti. Nikjer si ne olajša svoje naloge, povsod izkuša doumeti in predstaviti najgloblje motive obeh strank. Z vsem zanosom svoje umetniške fantazije je naslikala veliko osebo protestanta Händla, plemenitega in jekleno odločnega župana. Učenost in izobrazba protestantov je dosegla v njem svoj višek, v tem znamenju se on bori proti katolikom, ki so bili pozabili na posvetno učenost, ko so varovali svoje večne, nadzemske ideale. Pred nami stoji velik, ker ga vidimo, da dela v zavesti poštenega prepričanja za svojo idejo.

A kaj katoliki? Kdo naj bo enakovreden protiutež prosvetljenemu Händlu? Nekdanj je neuka Marija religiozne prasile ljudstva peljala do zmage, v katoliški religiji očiščeni človek je triumfiral nad svetom; tudi sedaj zasveti katoliški etični ideal v devici Stephani kot solnce, pred katerim oblede vse zemeljske luči. Pred njenim altruizmom je Händlova skrb za blaginjo mesta tako medla kot animalični čut samoobrambe pred krščansko ljubeznijo; protestantovska izobrazba in kultura izgine pred njeno globoko vero v Boga tako, kot vsa posvetna učenost pred Kristusovim naukom. Ona je med lahko vernim ljudstvom to, kar pater Albert med duhovniki. Naj omenim le slučaj kuge. Celo mesto trepeti v strahu pred njo, ko naplavi voda na prod mrtvo truplo. Župan Händel si sam upa v bližino in pomiri ljudstvo, da ni nevarnosti. Od vseh strani mu grmi hvala in slavospev. A kuga je v resnici prišla v mesto, tam pod samostanskim ozidjem se je zvrnil kužni vojak, ki se je z zadnjimi močmi priplazil v mesto. Sam pater Albert ga vidi s stolpa, kamor ga je zaprl kot hujskača prior po ukazu Händla. Kmalu bo črna smrt morila po mestu. O ne, ljubezen je močnejša kot strah pred smrtjo; pater Albert spravi kužnega vojaka v svoje stanovanje, ga zdravi, tolaži, hrani, da bi ga pripravil na srečno smrt. Morda je najveličastnejša scena, kar jih je ustvarila bogonadarjena pisateljica, ko Albert sklonjen hrani kužnega, a bestialni vojak ga izkuša z zadnjimi močmi pritisniti na svoj kadaver, ga zadaviti in oropati. Pri tem misijonskem delu pa mu pomaga Stephana; duhovni sobrat in prijatelj Albertov si ne upa, ona nese zadnjo popotnico za bolnika v črni stolp.

Ideja, ki rodi take značaje, ne more propasti, ampak samo zmagati, in pisateljica, ki jo zna upo-

dobiti, je katoliška umetnica in taka dela so katoliški romani.

Zdi se, kakor bi bil poetični zaklad Mazzetti neizčrpljiv. Sijajen dokaz je ta njen poslednji, še nedovršeni roman. Sicer smo že srečali take osebe včasih manj, včasih bolj natančno predstavljene, pater Albert spominja na patra Kamila v Jesse in Marija, stari opat na opata v Meinradu, Stephana na mučenico Margareto, deloma tudi na Marijo, Joahim Händel na Mac Endola, Jesseta itd., a nobena ni ponavljanje, ampak le poglobljene prejšnjega. Videli smo že prej, kako zna predočiti ves življenjski tok od najnežnejše scene, ko duša z dušo govori, do najbolj realistične, ko se izraža prekipnevajoče zdravje ljudstva v vsej svoji pristnosti in robotosti, in od najlepših religioznih momentov do scen, v katerih si daje duška bestialno pobesnena žival v človeku, — a ne še v toliki raznovrstnosti in tako lahkotno obvladane. Občudovali smo v Arme Margarete jadrno, z nevzdržno silo svojemu cilju nasproti hiteče dejanje, v Jesse in Marija je parkrat zastalo, v Meinradu

je bilo še vse neokretno, — zdaj gre kot vihar, ki ne vpraša, kam, ki si sam dela svojo pot. Historični kolorit je bil že prej tako močan, da je zadosti, ker je moč njenih barv enaka ostala. V ljubeznipolnem vglobljenju v vse značaje, v objektivnem predočanju najvažnejših motivov verskega boja pa je prekosila sama sebe in te hvale ne more skrhati to, če omenim, da tudi v tem romanu Mazzetti ne sega v nepreračunljive globine človeške osebnosti, ampak prikazuje samo njih elementarne sile, ki gredo ravno svojo pot.

Morda je v mejah historičnega romana meja Mazzettine umetnosti, — ko se je lotila v *Brüderlein und Schwesterlein* modernega življenja, se poizkus ni obnesel, — vendar je njen pomen že zdaj tako velik, da seže čez nemško mejo do vsakega literarno naobraženega. Noben velik korak v umetnosti ne more biti omejen samo na eno narodnost. Kdor bo pisal katoliški ali zgodovinski roman, ne sme prezreti njenih umetniških in ideelnih pridobitev, ako noče ostati reakcionaren samouk.

NARTE VELIKONJA: STRIC.

Samo poldruugo leto je bil France starejši od Stanka, pa so ljudje pravili, da je Stankov stric in se norčevali, kamor sta šla. »Ti!« ga je klical Stanko, a rekli so, da mu mora praviti: »Vi!« — da ga mora nazivati: »Stric!« in ubogati ga. — Devet let je bil star, pa naj bi bil stric! — Kovač Matija, ki žeblje kuje, je stric; res je majhen in leze skupaj, pa je star. (Kadar je človek star, postane otrok, je rekel večkrat Stankov oče Francetovemu.) — Strica se ne sme tepsti, to je vedel Stanko dobro; s Francetom sta se pa tepla. Kolikokrat sta vrgla drug drugemu kamen ali poleno! — Francetova mama je vedno kregala le Stanka.

Okoli enajste ure je prijokal Francetov oče v Stankovo spalnico, vrgel se z obrazom na vzglavje in zajokal:

»France, France moj, kje si?!« . . .

V prvem hipu je Stanko skočil pokoncu, ves prestrašen ni vedel, kaj pomeni vse to. Njega pa je bilo joka v temi groza.

»Mama!« je pridrušeno zaklical, se ozrl, zavedel, pomencal oči in spoznal Francetovega očeta po glasu, ki je zahlipnjeno ponavljal:

»France moj, France moj!« . . .

Stanku se je zdelo čudno, da joče. Saj je še njega bilo sram solze. Tako star — pa joče! — Ko se je deček popolnoma zavedel, mu je bilo tesno pri srcu, sam bi zajokal, da je le videl solzo in žalosten obraz.

»France, kje si?!« . . .

Starejši je bil kakor Stankov oče, pa se je tako jokalo; svojemu očetu Stanko ni videl še solze v očesu. — Težko mu je bilo molčati, zato se je zaspanec ojunačil in pripomnil:

»Saj je v izbi!«

»Otrok, ti ne veš!«

Objel ga je, dvignil iz postelje, pritisnil k sebi in ga poljubil na lice.

»Stanko moj, France je umrl!«

»Saj nisem Vaš; mamin sem.«

Starec ga je še pritisnil na lice in ponavljal:

»Tudi moj si!«

Stanka je poščegetala brada na licu; vedel je, da se je zgodilo nekaj žalostnega, ker je France umrl. Jokal bi bil najrajši, a brada, brada ga je ščegetala in zasmel se je naglas.

Starec ga je spet izpustil na posteljo kakor kamen, se obrnil v stran in kliknil polpridušeno, skoro z grozo: